

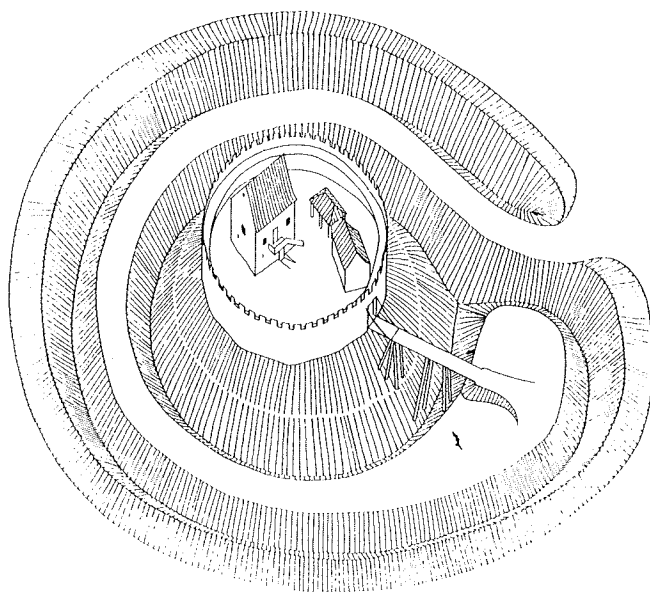
Archeologický výzkum šlechtických sídel typu motte z 13. stol. na jižní Moravě

Josef Unger, Brno

Archeologickému výzkumu opevněných šlechtických sídel, jejichž pozůstatky se v Polsku nazývají „grodziska stożkowate“, v Německu „Burg- nebo Turmhügel“, v Rakousku „Hausberg“ a ve Francii „motte“, se věnuje na jižní Moravě již několik desetiletí soustavná pozornost a výsledky bádání jsou průběžně publikovány (Nekuda et Unger 1981, Unger 1987, 1994). Společným znakem těchto lokalit je způsob opevnění vnitřního areálu, na němž stály obytné nebo i hospodářské budovy. U klasických motte byla zemina z příkopu, obklopujícího nevelký areál většinou kruhového nebo čtvercového půdorysu, navršena dovnitř. Někdy byla navršena kolem již stojící věžovité stavby, jindy byla na temeni uměle navršeného kopečku postavena jedna nebo více budov. V některých případech ve výšinných polohách bylo využito členitého terénu a vnitřní areál byl vytvářen vyřezáním a částečným dosypáním. Každopádně jsou pro tyto lokality charakteristické rozsáhlé zemní práce a poměrně malý vnitřní areál s průměrem nebo délkou strany nejvýše několik desítek metrů. Díky aktivitě Regionálního muzea v Mikulově bylo na jižní Moravě zkoumáno několik sídel tohoto typu, jejichž počátky spadají do 13. stol.

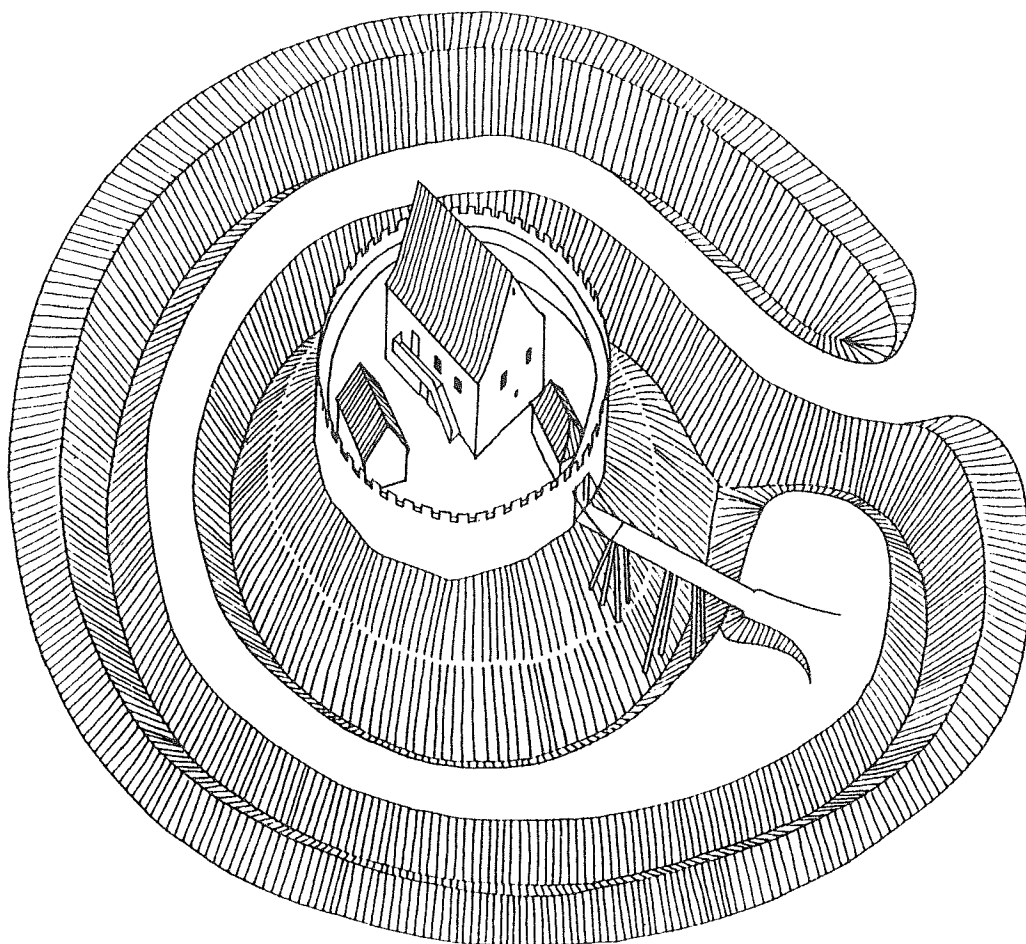
1. Koválov, zaniklá ves u Žabčic (okr. Brno - venkov)

Systematický archeologický výzkum opevněného sídla typu motte provedený v letech 1973 až 1978 je v současné době již celkově zpracován a je publikován jak katalog nálezů (Unger 1989), tak i celkové vyhodnocení (Unger 1994). Ke stavbě tohoto šlechtického sídla v polovině 13. stol. byla zvolena strategicky nevýrazná poloha na mírném svahu u okraje již existujícího sídliště z první poloviny 13. stol. Rozsáhlými zemními pracemi, při nichž byly vyhloubeny příkopy, nasypán centrální komolý jehlan a vnější val, byly vytvořeny základy pro opevněné sídlo majitele vsi, které bylo postaveno na temeni motte o průměru asi 25 m.

Obr. 1. Koválov. Kresebná rekonstrukce sídla zbudovaného kolem poloviny 13. stol. (J. Unger- P. Chotěbor).

Obvod byl patrně chráněn dřevěnou hradbou, jejíž zbytky nebyly při výzkumu nalezeny, protože okraje plošiny byly silně narušeny erozí. Vlastní sídlo sestávalo z hlavní dvoupodlažní dřevohlinité budovy o půdorysu 6,5 x 6 m, pekárny a patrně dalších menších přízemních budov postavených rovněž ze dřeva a hlíny (obr. 1). K zániku tohoto sídla došlo velkým požárem, snad souvisejícím s uherským vpádem roku 1253. Po ničivém požáru bylo sídlo brzy obnoveno. V excentrické poloze na temeni kopečku byla opět ze dřeva a hlíny vybudována větší patrová budova na obdélníkovém půdorysu o rozměrech asi 9 x 5 m, jejíž prostora v patře byla vytápěna pecí s vsazenými kachly a podlaha pokryta dlaždicemi s dekorem. Krom toho byly na temeni i další, patrně přízemní budovy hospodářského charakteru. Můžeme zde předpokládat stáj pro koně, jejichž pobyt je doložen podkovami (obr. 2). Nálezy dlaždic, kachlů, skleněných nádob a importované keramiky svědčí o vyšším sociálním postavení majitele, jímž byl Matěj z Kovalova, známý z písemných pramenů jako jeden z předsedů brněnského soudu. K zániku došlo opět ničivým požárem, který snad souvisel s těžkými dobami, které na Moravě nastaly po bitvě na Moravském poli roku 1278. Po této katastrofě byla ves asi třicet let pustá.

Obr. 2. Kovalov. Kresebná rekonstrukce sídla zbudovaného v padesátých letech 13. stol. (J. Unger-P. Chotěbor).

2. Hustopeče (okr. Břeclav)

Na návrší zvaném „Homolí kopec“ byl roku 1980 proveden archeologický výzkum, při němž byly zjištěny stopy po uměle navršeném kopci, jehož svahy byly zpevněny drnováním (obr. 3). Objevenou situaci je možno interpretovat jako pozůstatky po sídle typu motte, které je dnes z většiny částí zničeno. Datování do druhé poloviny 13. stol. potvrzují nepříliš četné zlomky keramiky. Vznik tohoto sídla souvisí zřejmě s přesídlením Viléma z Chýš na Moravu v roce 1249, kdy se začal psát podle Hustopečí (Unger 1983).

3. Divice, zaniklá ves u Brumovic (okr. Břeclav)

V areálu zaniklé středověké vsi je patrný kopeček zvaný „Kostelík“ o průměru asi 30 m a výšce asi 1 m, který se pravidelně obdělává, a tím i ničí. Archeologickým výzkumem v roce 1985 se podařilo prokázat, že se jedná o zbytky motte obklopené 12 m širokým a 2,5 m hlubokým příkopem. Těleso motte bylo nasypáno na kulturní vrstvě obsahující keramiku z první i druhé poloviny 13. stol. (Unger 1987, 1988). Geofyzikálním měřením (obr. 4) se podařilo zjistit, že motte měla původně čtvercový půdorys o délce vnitřní strany u paty uměle navršeného kopečku asi 27 m (Belcredi - Hašek - Unger 1990). Areál na temeni motte je nenávratně zničen. Existenci motte tedy není možno spojit se šlechtickou rodinou, která se roku 1234 a 1235 psala podle Divic a nepochybně zde i sídlila. Za budovatele motte můžeme spíše považovat Jakuba z Divic, který se v písemných pramenech vyskytuje k roku 1283 a 1286.

Počátky budování opevněných sídel typu motte na jižní Moravě můžeme klást do doby kolem poloviny 13. stol. Svědčí pro to nejen výsledky systematického výzkumu na zaniklém Koválově, ale i výzkum v zaniklých Divicích a v Hustopečích. Podle současného stavu našeho poznání se zdá, že počátky souvisejí s napjatou situací, která vznikla kolem odboje královice Přemysla proti králi Václavovi I. v letech 1248 až 1249 (Žemlička 1985).

Obr. 3. Hustopeče. Řez zdvojeným drnovým zpevněním svahu motte (foto V. Prokop).

Sídla typu motte bývají obklopena jedním nebo dvěma příkopy. Jak ukázal výzkum na Koválově, smyslem dvou příkopů mohla být krom vybudování další překážky i snaha přimět příchozího k delší cestě. Výška nasypaného kopečku byla v Koválově 3,5 m. U dalších lokalit ji nebylo možno přesně určit. Půdorys horní plošiny býval kruhový (Koválov), nebo čtvercový (Divice). Velikost těchto plošin je podstatně zmenšena erozí, ale pohybovala se zřejmě mezi dvaceti až třiceti metry. Ve dvou případech (Koválov, Hustopeče, Unger 1983) bylo zjištěno protierozní zabezpečení svahů drny. Budovy na temeni byly postaveny ze dřeva a hlíny. Na Koválově byly objeveny zbytky více staveb, přičemž hlavní budova byla situována excentricky. Tato hlavní budova byla jednopatrová, kdežto ostatní budovy byly přízemní. Na Koválově stávala v areálu sídla i samostatná pec. Zásobování vodou zůstává nejasné.

Literatura:

- Belcredi, L.- Hašek, V.- Unger, J. 1990: Geophysikalische Prospektion auf archäologischen Lokalitäten aus dem 13. und 14. Jahrhundert in Südmähren, Beitr. zur Mittelalterarchäologie in Österreich 6, 5- 23.
- Nekuda, V.- Unger, J. 1981: Hrádky a tvrže na Moravě, Brno.
- Unger, J. 1983: Zpevnování svahů u opevněných objektů jižní Moravy 13. století, AH 8, 521- 527.
- 1987: Zum Stand der Hausberg- (Motten)- Forschung in Südmähren, Beitr. zur Mittelalterarchäologie in Österreich 3, 85- 106.
- 1988: "Motte" a kostel v zaniklé vsi Divice u Brumovic, AH 13, 369- 373.
- 1989: Feudální sídlo z 13. století na zaniklé vsi Koválov u Žabčic (archeologické nálezy), Mikulov.
- 1994: Koválov. Šlechtické sídlo z 13. století na jižní Moravě, Brno.
- Žemlička, J. 1985: Odboj královce Přemysla v letech 1248- 1249 a jeho sociální zázemí, ČsČH XXXIII, 564- 585.

Obr. 4. Divice. Geofyzikální měření v areálu sídla.

Zusammenfassung:

Archäologische Erforschung der „motte“-Adelsitze aus dem 13. Jahrhundert in Südmähren

Der befestigte Adelssitz, dessen Überreste heute als Kulatý kopec bezeichnet werden, wurde am Rande einer früheren Siedlungsfläche um 1250 gegründet. Der Umfang der Erdarbeiten betrug etwa 4100 m³ Erdmassen. Das Hauptgebäude stand in der Nähe des nordwestlichen Randes des befestigten Areals. Das Adelssitz war wahrscheinlich im Jahr 1253 durch die Kumanenreitern zerstört.

Nach dem Brand war der Adelssitz bald erneuert. Der zweiten Phase können vor allem Überreste eines Gebäudes mit dem Grundriss 8,0 × 6,8 m zugeordnet werden. Im ersten Stock war ein Ofen mit eingesetzten Topfkacheln und der Boden war dort mit glasierten Fliesen mit Dekor gepflastert. Wahrscheinlich während der zweiten Bauphase wurde 65 m vom Aussenwall entfernt eine gemauerte Kirche aufgebaut. Die Fundsituation zeug von dem Untergang durch einer Brand. Nach der Schlacht bei Dürnkrot 26. August 1278 besetzte der siegreiche Rudolf von Habsburg Mähren. Bei dieser Gelegenheit war auch das Dorf Koválov zerstört und blieb etwa 30 Jahren öd.